

Norbert Broenink

Klaas Gorter

Studeren met een handicap

*Belemmeringen die studenten met een lichamelijke beperking,
psychische klachten of dyslexie in het hoger onderwijs ondervinden*

*Onderzoek uitgevoerd door het Verwey-Jonker Instituut
in opdracht van het Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschappen*

September 2001

Samenvatting en conclusies

Achtergrond van het onderzoek

Begin 2000 behandelde de Tweede Kamer het Hoger Onderwijs en Onderzoekplan (HOOP) 2000, waarin het onderwijsbeleid voor de volgende vier jaren besproken werd. Bij die bespreking was veel aandacht voor de rechtspositie van studenten met een functiebeperking. Ondanks de voorzieningen waarop zij aanspraak kunnen maken, zoals afstudeersteun, een extra jaar studiefinanciering en een Wajong-uitkering, lijkt deze categorie studenten nogal wat knelpunten te ondervinden bij hun deelname aan het onderwijs. Gegevens hierover zijn echter schaars en onvolledig. Op die grond heeft de Tweede Kamer toen een motie ingediend, waarin de minister van OCenW wordt gevraagd een onderzoek te doen naar de aard en omvang van de specifieke problemen die studenten met een handicap ervaren in het hoger onderwijs. De overweging hierbij was dat het onderwijs toegankelijk dient te zijn voor deze categorie studenten. In opdracht van het ministerie van OCenW heeft het Verwey-Jonker Instituut het onderzoek uitgevoerd.

Het onderzoek moest antwoord geven op de volgende twee hoofdvragen:

- Wat is de aard en omvang van de groep studenten die als gevolg van een handicap belemmeringen ondervinden bij activiteiten in het kader van een normaal deelnemen aan het onderwijsproces? Wat is de aard en omvang van die belemmeringen?
- Wat is het verschil in doorstroom naar het hoger onderwijs en behaalde resultaten tussen studenten met en zonder handicap?

Er dient te worden uitgegaan van de ervaringen van studenten zelf.

Opzet van het onderzoek

Voor de eerste onderzoeksvraag is allereerst een screeningsonderzoek uitgevoerd bij een steekproef van 16.000 studenten in het hoger onderwijs (HBO en WO, inclusief de Open Universiteit). Zij kregen een beknopte vragenlijst voorgelegd over het hebben van lichamelijke en zintuiglijke beperkingen, chronische ziekte, psychische klachten en dyslexie. Degenen die aangaven een beperking¹ te hebben (936 studenten) werd gevraagd deel te nemen aan het hoofdonderzoek. Zij ontvingen een uitgebreide vragenlijst, waarmee gegevens over aard en omvang van de ondervonden belemmeringen bij hun deelname aan het hoger onderwijs werd verzameld. Aan dit hoofdonderzoek hebben 389 studenten deelgenomen.

Voor de tweede vraagstelling is een andere steekproef getrokken, bestaande uit personen die recent het voorbereidend onderwijs met een diploma hebben verlaten (in 2000 geslaagd voor HAVO of VWO). Dit deel kende eveneens een getrapte opzet: eerst een screeningsonderzoek over aanwezige beperkingen bij de personen binnen de steekproef (8.100 ex-leerlingen), gevolgd door een uitgebreide bevraging van degenen met een beperking. Door middel van de screeningsonderzoek zijn 518 ex-leerlingen met een beperking in het onderzoek betrokken. Aan het hoofdonderzoek hebben 216 ex-leerlingen deelgenomen.

Door op deze manier de betrokken (aspirant) studenten te bevragen is voldaan aan de opdracht om uit te gaan van de ervaringen van de studenten zelf. De onderzoeksuitkomsten geven aldus weer hoe zij hun deelname aan het onderwijs beleven en beoordelen.

¹ De term beperking wordt in dit rapport gebruikt als verzamelbegrip, en omvat aldus ook de personen met een chronische ziekte, psychische klachten en dyslexie.

Uitkomsten

Aantalschattingen

In het onderzoek zijn tien soorten beperkingen te onderscheiden, namelijk beperking in bewegen (bijv. lopen of arm- of handbeweging), beperking in zien (blind of slechtziend), beperking in horen (doof of slechthorend), beperking in spreken (bijv. moeilijk te verstaan of stotteren), beperking in uithoudingsvermogen (bijv. moeite met trappen lopen of met langere tijd staan of zitten), concentratieproblemen / vermoeidheid / energietekort, chronische pijnklachten, chronische ziekte (bijv. aandoening van de luchtwegen, diabetes of epilepsie), klachten van psychische aard, en dyslexie.

Er zijn bijna een half miljoen studerenden in het hoger onderwijs. Op basis van de uitkomsten van het screeningsonderzoek kan het aantal studenten met één of meer beperkingen worden geschat op 61.000 à 77.000. Dit is 12% à 15% van de totale studentenpopulatie². Ongeveer de helft van deze studenten heeft meer dan één type beperking. De onderscheiden typen beperkingen zijn te verdelen in drie hoofdcategorieën: lichamelijke beperkingen (m.b.t. bewegen, zien, horen, spreken, pijnklachten, uithoudingsvermogen, vermoeidheid / energietekort en chronische ziekte), psychische klachten en dyslexie. Het aantal studenten met een lichamelijke beperking is te schatten op 45.000 à 57.000 (9% à 12% van alle studenten), het aantal met psychische klachten op 23.000 à 29.000 personen (5% à 6%) en het aantal met dyslexie op 11.000 à 14.000 personen (2% à 3%).

Het merendeel (naar schatting 63%) van deze studenten geeft aan vanwege hun beperking belemmerd te worden bij hun deelname aan het onderwijsproces. Het aantal studenten dat een belemmering ondervindt is daarmee te schatten op 38.000 à 48.000 (8% à 10% van alle studenten).

De resultaten over de ex-leerlingen van HAVO en VWO komen in grote lijnen overeen met die over de studenten. Naar schatting heeft 13% à 16% van de ex-leerlingen één of meer beperkingen³. Van hen heeft naar schatting 10% à 13% een lichamelijke beperking, 4% à 5% psychische klachten en 2% à 3% dyslexie. In totaal 64% van de ex-leerlingen ondervond belemmeringen bij hun deelname aan het voorbereidend onderwijs.

Uit algemene bevolkingsenquêtes was al bekend dat beperkingen meer voorkomen bij vrouwen dan bij mannen. Dat verschil werd ook in dit onderzoek onder studenten gevonden. Het is zelfs groter dan dat in algemene enquêtes. De schatting van het aantal vrouwelijke studenten met een beperking komt op 38.000 à 47.000, die van de mannelijke studenten op 21.000 à 26.000.

Ondervonden belemmeringen bij deelname aan het onderwijsproces

De ondervraagde studenten gaven aan welke belemmeringen ze ondervinden bij hun deelname aan verschillende aspecten van het onderwijsproces vanwege hun beperkingen of gezondheidsklachten.

² De schattingen zijn uitgedrukt in marges. Exacte schattingen (in één getal) zijn niet goed te geven vanwege een bepaalde mate van onzekerheid over de non-response (aantal studenten binnen de steekproef die wel een beperking hebben, maar van deelname aan het onderzoek hebben afgezien). Nadere informatie over de schattingsprocedure is te vinden in bijlage 1.

³ Deze gegevens hebben betrekking op een specifieke groep, namelijk ex-leerlingen die recent (in 2000) hun diploma hebben behaald. Ze kunnen dus niet worden gegeneraliseerd naar de totale leerlingenpopulaties van het HAVO en VWO. Om die reden blijven schattingen in termen van aantallen hier achterwege.

Ongeveer 40% van de studenten met een beperking ondervindt belemmeringen bij het maken van tentamens en examens. Hun aantal binnen de totale studentenpopulatie is daarmee te schatten op 27.000 à 35.000 personen. In bijna de helft van de gevallen wordt geen oplossing voor de problemen gevonden. De ervaren belemmeringen bestaan onder meer uit tijdsproblemen (het tentamen of examen niet in de toegestane tijd af kunnen krijgen), beperking in functioneren (zoals niet duidelijk en snel kunnen schrijven of lezen), optredende lichamelijke klachten (zoals vermoeidheid en hoofdpijn), psychische klachten (zoals faalangst), en fysieke omgeving (zoals ontoegankelijkheid voor mensen met een lichamelijke beperking of stoffige ruimten die problemen geven voor mensen met astma).

Ook ervaren velen belemmeringen bij het bestuderen van schriftelijk materiaal (43%, naar schatting 26.000 à 33.000 personen), het volgen van hoorcolleges / bijeenkomsten (40%, naar schatting 24.000 à 31.000 personen) en het maken van werkstukken, papers en scripties (34%, naar schatting 21.000 à 26.000 personen).

Deze belemmeringen komen veel voor bij alle typen beperkingen. Sommige belemmeringen zijn verbonden aan bepaalde typen beperkingen. Dat geldt met name voor problemen door ontoegankelijkheid van onderwijsgebouwen, waarmee een deel van de studenten met een beperking in beweging (18%) wordt geconfronteerd. Een deel van de studenten met een beperking met een beperking in zien (10%) ontmoet eveneens toegankelijkheidsproblemen. Studenten met dyslexie ervaren door de aard van hun beperking vooral (71%) belemmeringen bij het bestuderen van schriftelijk materiaal.

De ondervonden belemmeringen hebben volgens het merendeel van de studenten gevolgen voor hun studievoortgang gehad. Ze hebben vertraging opgelopen of zijn gezakt voor tentamens of examens. In totaal heeft 59% van de studenten gemeld tot nu toe in hun studie vertraging opgelopen te hebben. Gevraagd naar de redenen van de vertraging, wijst ruim driekwart van hen op de gevolgen van de beperkingen of gezondheidsklachten. Bij de studenten aan de universiteit is het aantal dat tot dusverre een vertraging heeft opgelopen hoger dan bij studenten aan de hogeschool (resp. 68% en 46%). Hun vertraging is ook groter: gemiddeld 15 maanden tegenover 9 maanden bij de HBO-studenten. Bij deze gegevens is op te merken dat ze betrekking hebben op de opgelopen vertraging tot het moment van het onderzoek. Ongeveer de helft van de onderzochte studenten is halverwege zijn of haar studie.

De negatieve invloed van de beperkingen komt eveneens naar voren in de verwante bevindingen over behaalde studieresultaten. Ongeveer één op de drie studenten heeft vanwege de beperkingen tentamens vaak niet kunnen halen of bepaalde vakken of andere onderdelen van de studie niet kunnen volgen.

Naast de invloed op de studievoortgang, werken de belemmeringen vaak door naar de belasting die de studie geeft. Ruim één op de drie studenten die belemmeringen ondervinden kost de studie veel extra moeite of energie, 17% moet er veel meer tijd aan besteden, 10% vindt de studie lichamelijk zwaar of vermoeiend, en 10% heeft concentratie- of motivatieproblemen gekregen.

De studenten werd gevraagd welke oplossingen ze gevonden hebben voor de ervaren belemmeringen of - in het geval ze die niet gevonden hebben - wat er nodig zou zijn om de problemen op te lossen of te reduceren. Het blijkt dat de studenten de oplossing voornamelijk bij zichzelf hebben gezocht: De meest genoemde oplossingen zijn het ruimer plannen en meer tijd nemen voor de studietaken. Verder wordt vaak hulp van anderen verkregen, meestal van vrienden, kennissen en medestudenten. Daarentegen is bij de suggesties voor oplossingen de rol van de onderwijsinstellingen meer naar voren gebracht: velen van degenen die geen voldoende oplossing hebben gevonden wensen (meer) hulp vanuit de opleiding en van

docenten. Daarnaast zien velen een mogelijke oplossing in de aanpassing van de (inhoud van) de opleiding, onder meer door die flexibeler te maken.

Belemmeringen kunnen zich ook voordoen op gebieden buiten het primaire onderwijsproces. Die kunnen de mogelijkheid om een studie te volgen wel beïnvloeden. Dat geldt onder meer voor belemmeringen bij zelfverzorging en bij zelfstandig wonen. Ruim een kwart van de ondervraagde studenten (26%) is belemmerd bij het verrichten van dagelijkse handelingen voor de zelfverzorging, zoals eten, wassen, telefoneren en boodschappen doen. De hieruit af te leiden schatting over de totale studentenpopulatie komt op 16.000 à 20.000 personen. Daarnaast worden belemmeringen ervaren bij de deelname aan sportverenigingen voor studenten (door 25%, naar schatting 15.000 à 19.000 personen), bij deelname aan studentenverenigingen (door 15%, naar schatting 9.000 à 12.000 personen) en bij het zelfstandig wonen (door 15%, naar schatting 9.000 à 12.000 personen).

Bekendheid met en gebruik van speciale faciliteiten

Voor studenten met een beperking bestaan verscheidene voorzieningen en regelingen, die tot doel hebben het hoger onderwijs toegankelijker voor hen te maken. De uitvoering van de meeste regelingen is in handen van de onderwijsinstellingen. Dat betreft onder meer de regelingen voor extra tentamentijd, aanpassing van studierooster en examens, en het treffen van individuele regelingen met docenten en decanen. Verder kan begeleiding en ondersteuning worden verkregen van studentendecanen en studieadviseurs en -begeleiders. Sommige andere regelingen worden uitgevoerd door de uitvoeringsinstellingen van de sociale zekerheid (UVI's), zoals de Wajong-uitkering, de vervoersvoorziening van en naar de studieplek, en computeraanpassing. Voorts bestaat de regeling voor een extra jaar studiefinanciering, aan te vragen bij de Informatie Beheer Groep.

Het merendeel van de studenten met beperkingen blijkt onbekend te zijn met de speciale faciliteiten. Alleen van de regeling voor extra tentamentijd is meer dan de helft van de groep (55%) op de hoogte. Vooral de regelingen die door de UVI's worden uitgevoerd zijn bij slechts weinigen bekend (tussen de 10% en 20%). Opvallend is dat ook de regeling voor een extra jaar studiefinanciering, waarvan studenten die vertraging hebben opgelopen gebruik kunnen maken, bij zeer weinigen (5%) bekend is.

Tussen bekendheid en gebruik bestaat een duidelijke samenhang: bij de faciliteiten die weinig bekendheid hebben is het gebruik ook laag. Het meeste gebruik wordt gemaakt van individuele regelingen met docenten en decanen (16,1%), extra tentamentijd (11,5%) en afstudeerregelingen (11,2%). Van de regeling voor een extra jaar studiefinanciering maakt slechts 1% gebruik.

De voorlichting erover blijkt de doelgroep onvoldoende te bereiken. Ruim 60% van de studenten binnen de onderzoeksgroep verklaart dat ze in het geheel geen informatie hebben gekregen over speciale faciliteiten. Slechts één op de vijf studenten beoordeelt de verkregen informatie als voldoende.

Onbekendheid met een faciliteit is niet direct een probleem bij studenten die op het betreffende gebied geen belemmering ondervinden, en dus de faciliteit niet nodig hebben. Het blijkt echter dat ook lang niet allen die gezien hun belemmeringen wel van de betreffende faciliteiten zouden kunnen profiteren het bestaan ervan kennen. Zo is het merendeel van de studenten die belemmerd zijn bij verplaatsen niet op de hoogte van de bestaande verplaatsingsvoorziening. Hetzelfde geldt voor studenten met een belemmering bij het maken van examens (merendeels onbekend met de regeling voor aangepaste examens) en voor studenten die belemmering met betrekking tot het studierooster ondervinden (merendeels onbekend met de regeling voor

aangepaste studieroosters). Vrijwel alle studenten die wel gebruik maken van deze faciliteiten maken ondervinden op het betreffende gebied geen belemmeringen meer, waaruit is op te maken dat deze faciliteiten op het gebied van verplaatsing, aanpassing van tentamens en examens en aanpassing van het studierooster doeltreffend zijn.

Bijna de helft van de studenten met een beperking krijgt speciale begeleiding, ondersteuning of assistentie van één of meerdere personen. De studentendecaan staat daarbij op de eerste plaats (bijna 19,0%), gevolgd door de studieadviseur/-begeleider (18,3%), medestudenten (17,0%) en individuele docenten (14,7%). De begeleiding bestaat in de meeste gevallen uit de oplossing van dan wel het geven van informatie over concrete problemen, het bieden van morele steun in persoonlijke gesprekken, en begeleiding bij de studievoortgang. Daarmee is echter niet voldaan aan de aanwezige behoeften. Eén op de drie studenten met een beperking geeft te kennen behoefte op dit terrein te hebben. De meesten van hen zouden graag meer persoonlijke begeleiding willen hebben. Ook is er behoefte aan meer begrip en morele steun.

De rol die docenten en medestudenten spelen is verder aan de orde gekomen met vraag of die voldoende begrip hebben voor de beperkingen of gezondheidsklachten. Van de studenten met een beperking ondervindt 44% over het algemeen begrip van de docenten en medewerkers en 61% van hun medestudenten. Zij ervaren dus minder begrip van de docenten en medewerkers dan van hun medestudenten.

Ondervonden belemmeringen in het voorbereidend onderwijs

In de tweede onderzoeksvraag staat de doorstroom vanuit het voorbereidend onderwijs naar het hoger onderwijs centraal. Bij de ex-leerlingen die in het onderzoek werden betrokken is tevens nagegaan welke belemmeringen zij in het voorbereidend onderwijs (HAVO of VWO) hebben ondervonden. Die blijken in grote lijnen overeen te komen met de belemmeringen die studenten in het WO en HBO ervaren. Bijna de helft van hen (44%) heeft belemmeringen ontmoet bij het volgen van lessen. In één op de drie gevallen werd daarvoor geen (voldoende) oplossing gevonden. Eveneens 44% ontmoette belemmeringen bij het maken van toetsen (proefwerken, schoolonderzoeken en examens). Daarvoor werd in bijna een kwart van de gevallen geen (voldoende) oplossing gevonden. Het bestuderen van schriftelijk materiaal komt op de derde plaats (35% was daarin belemmerd, in ruim één op de drie gevallen werd daarvoor geen of onvoldoende oplossing gevonden).

Bij 17% van de leerlingen heeft de beperking een rol gespeeld in de keuze van het vakkenpakket. In de meeste gevallen hebben zij een minder zwaar pakket gekozen. De invloed van de beperkingen komt ook naar voren in de duur van de schoolperiode. Bijna één op de drie leerlingen zegt een vertraging te hebben opgelopen. Volgens de meesten van hen was die het gevolg van hun beperking. De opgelopen vertraging was gemiddeld ruim 1 jaar.

Het merendeel van de leerlingen (rond de 60%) vindt dat hun medeleerlingen en docenten over het algemeen begrip hadden voor hun beperking of gezondheidsklachten.

Om zich te kunnen voorbereiden op een mogelijke studie is het van belang goed op de hoogte te zijn van de beschikbare faciliteiten voor studenten met een beperking in het hoger onderwijs. Meer dan de helft van de leerlingen (54%) vermeldt helemaal geen informatie over speciale regelingen en faciliteiten te hebben ontvangen en 15% vindt de verkregen informatie onvoldoende.

Doorstroom naar het hoger onderwijs

De ondervonden belemmeringen hebben de leerlingen echter niet weerhouden om te gaan studeren. Ruim 80% is na het behalen van het diploma overgegaan naar het HBO of WO. Dit komt overeen met de landelijke cijfers over doorstroom naar het hoger onderwijs. Bij de leerlingen met een HAVO-diploma was de doorstroom naar het HBO zelfs hoger dan het landelijke niveau. Uit de onderzoeksresultaten is op te maken dat, wanneer men het diploma voor HAVO of VWO eenmaal heeft behaald, het hebben van een beperking zelden een beletsel vormt om de stap naar het hoger onderwijs te zetten. Vanwege de opgelopen vertraging vindt de overgang wel later plaats dan bij de personen zonder beperking.

Conclusies en aanbevelingen

De vraagstukken die in dit onderzoek aan de orde zijn gekomen raakt een aanzienlijk deel van de studenten in het hoger onderwijs. Naar schatting hebben meer dan 60.000 studenten (12% à 15% van de totale studentenpopulatie) één of meer beperkingen. Hierbij is op te merken dat een brede definitie van beperkingen werd gehanteerd. In de genoemde aantallen zijn niet alleen studenten met lichamelijke en zintuiglijke beperkingen begrepen, maar ook studenten met langdurige psychische klachten en studenten met dyslexie.

In het merendeel van de gevallen leidt het hebben van een beperking tot belemmeringen bij deelname aan het onderwijsproces. Het aantal studenten dat één of meer belemmeringen ondervindt ligt naar schatting rond de 40.000. De ondervonden belemmeringen doen zich het meest voor bij het maken van tentamens en examens, het bestuderen van schriftelijk materiaal en het volgen van colleges.

Het hebben van een beperking heeft, na het behalen van het HAVO- of VWO-diploma, zelden invloed op de keuze om al dan niet te gaan studeren. Ook hebben de beperkingen weinig invloed op de keuze van studierichting op de universiteit. Op de studiekeuze van HBO-studenten is wel enige invloed aanwijsbaar (meer voorkeur voor studies op het gebied van gezondheid, minder voor studies op het gebied van economie).

De ondervonden belemmeringen leiden in de eerste plaats tot tijdsproblemen. Studeren met een beperking kost in veel gevallen extra tijd. Velen hebben meer tijd nodig voor het bestuderen van de stof en voor andere taken en zij moeten bovendien vaker tentamens overdoen omdat ze bij het maken ervan problemen ondervinden. Daar komt bij dat vooral de studenten met een lichamelijke beperking in veel gevallen minder studietijd tot hun beschikking hebben vanwege extra tijd die zij nodig hebben voor ADL (activiteiten voor zelfverzorging), vervoer en medische zorg. Voor het tijdsprobleem zoeken de studenten vaak een oplossing door langer te werken en ruimer te plannen. Ondanks die extra inspanning heeft het merendeel van hen studievertraging opgelopen. Uit de opgegeven redenen van de vertraging komt naar voren dat het hebben van een beperking vaak gepaard gaat met omstandigheden die de studieduur kunnen verlengen, zoals een tijd niet in staat zijn onderwijs te volgen en een trager tempo hebben in het verrichten van activiteiten. Echter, hoe veel de totale studieduur van studenten met een beperking verschilt van die van studenten zonder beperking kan met de huidige gegevens niet worden bepaald, aangezien dit onderzoek onder nog studerende werd gehouden, terwijl de aanwezige statistische gegevens over studieduur van de totale studentenpopulatie betrekking hebben op afgeronde studies. Daardoor zijn de gegevens niet vergelijkbaar. Om inzicht te krijgen in het optreden, de omvang en achtergrond van de extra studievertraging als gevolg van beperkingen is nader onderzoek nodig, waarin zowel studenten met een beperking als studenten zonder beperking (controlegroep) worden betrokken.

Een tweede, hieraan verbonden, gevolg van de belemmeringen is dat de studie vaak extra energie en moeite kost. Niet zelden leidt dit tot ernstige vermoeidheid, concentratiemoeilijkheden en motivatieproblemen. Om de druk weg te nemen is het wenselijk om in die gevallen een flexibilisering van het onderwijsprogramma toe te staan en meer persoonlijke begeleiding in te zetten. Om de beleidsmaatregelen goed te kunnen richten is het van belang nader onderzoek te verrichten naar de aanwezige problematiek, waarbij tevens wordt bepaald waarin die verschilt van studenten zonder beperking. In aansluiting daarop kan na verloop van tijd door middel van een evaluatiestudie het effect van de ingezette beleidsmaatregelen vastgesteld worden.

De persoonlijke begeleiding die de decanen, studie-adviseurs en docenten geven voorziet nog onvoldoende in de aanwezige behoeften. Gezien de onvervulde behoeften op dit gebied, is een grotere beschikbaarheid van begeleiding en advies wenselijk. Met die vergrote beschikbaarheid van persoonlijke begeleiding zou tevens meer ruimte ontstaan om gerichte informatie te verstrekken over voorzieningen waar studenten met een beperking een beroep op kunnen doen, een kwestie die verderop nader aan de orde komt. Daarbij verkeren de begeleiders in een goede positie om aan de hand van de ervaringen van de studenten die zij spreken te kunnen aangeven of de faciliteiten adequaat zijn dan wel verandering behoeven.

Een deel van de studenten en leerlingen met een beperking zegt dat ze onvoldoende begrip ontmoeten bij hun docenten en bij hun medestudenten en medeleerlingen. Gerichte voorlichting aan de docenten en aan studenten en leerlingen over wat het betekent om een beperking te hebben zal het begrip voor hun situatie vergroten. Studenten / leerlingen met een beperking zelf kunnen een actieve rol spelen bij deze voorlichting.

Slechts weinig studenten met beperkingen zijn op de hoogte van het bestaan van de regelingen en faciliteiten die speciaal voor hen in het leven werden geroepen. Zelfs de studenten die gezien hun belemmeringen baat zouden kunnen hebben bij bepaalde faciliteiten zijn er lang niet allemaal mee bekend. Vooral de regeling voor een extra jaar studiefinanciering en de regelingen die door de uitvoeringsinstellingen voor de sociale zekerheid worden uitgevoerd hebben een zeer geringe bekendheid. Van de regelingen die de onderwijsinstellingen zijn de studenten wat meer op de hoogte. Door de onbekendheid wordt betrekkelijk weinig gebruik gemaakt van de speciale faciliteiten. De gebruikscijfers binnen de onderzoeksgroep zijn laag. Uit deze gegevens is op te maken dat de informatievoorziening op dit gebied tekort schiet, aangezien die de doelgroep onvoldoende bereikt wordt. De voorlichting over de beschikbare speciale faciliteiten behoeft verbetering. Die voorlichting dient ook gericht gegeven te worden aan leerlingen met een beperking die zich nog in het voorbereidend onderwijs bevinden, zodat zij zich goed kunnen voorbereiden op hun overgang naar het hoger onderwijs. Uit het leerlingenonderwijs kwam naar voren dat zij eveneens slecht zijn geïnformeerd.

Voor zover er gebruik wordt gemaakt van speciale voorzieningen op het gebied van verplaatsing, aanpassing van tentamens en examens en aanpassing van het studierooster lijken die aan hun doel te beantwoorden. Bij vrijwel alle gebruikers waren de problemen op het betreffende gebied opgelost. Hierbij is op te merken dat deze gegevens afkomstig zijn van de weinige gebruikers binnen de onderzoeksgroep. Om hierover tot definitieve conclusies te kunnen komen zouden de ervaringen bij een groter aantal gebruikers gepeild moeten worden.

De ontoegankelijkheid van onderwijsgebouwen treft een betrekkelijk kleine groep, namelijk de studenten met een beperking in lopen (vooral rolstoelgebruikers), slechtziende en blinde studenten en slechthorende en dove studenten. Daarnaast worden studenten met een astma of een soortgelijke aandoening ermee geconfronteerd door de hinder die zij ondervinden van stoffige en rokerige ruimten. Dit maakt het ontoegankelijkheidsprobleem echter niet minder belangrijk, omdat de gevolgen voor de betrokken studenten ingrijpend kunnen zijn: zij worden

buitengesloten of afhankelijk van de hulp van hun medestudenten. De afgelopen decennia is er al veel verbeterd, met name bij nieuwbouw en verbouw, waarvoor richtlijnen en voorschriften zijn opgenomen in wet- en regelgeving (het Bouwbesluit). Maar nog lang niet alle onderwijsgebouwen zijn voldoende toegankelijk. Verdere verbeteringen in de toegankelijkheid zijn gewenst. Dit geldt niet alleen voor de gebouwen waarin het onderwijs wordt gegeven, maar ook voor ruimten van studentenverenigingen, sportaccommodaties en culturele accommodaties.

Door het onderzoek te richten op belemmeringen bij personen die momenteel studeren is een belangrijk vraagstuk buiten beeld gebleven. Dat betreft mogelijke uitval uit het onderwijs als gevolg van ondervonden belemmeringen. Personen die hun studie hebben afgebroken omdat de belemmeringen voor hen te groot waren kwamen in de steekproef niet voor, aangezien die is getrokken uit ingeschreven studenten. De weg naar het hoger onderwijs kan al in een eerder stadium geblokkeerd zijn door uitval in het voorbereidend onderwijs. Leerlingen met een beperking kunnen vanwege de ondervonden belemmeringen gestopt zijn met hun HAVO-, VWO- of MBO-opleiding of voor hun examen gezakt. En daarvoor kunnen kinderen met een beperking reeds problemen hebben ontmoet in het basisonderwijs, waardoor zij niet of pas op latere leeftijd voorbereidend onderwijs zijn gaan volgen dat hen toegang zou bieden tot hoger onderwijs. Om zicht te krijgen op deze problematiek verdient het aanbeveling onderzoek te verrichten naar de opleidingscarrière van jongeren met een beperking, waarbij vooral aandacht wordt besteed aan uitval in de loop van hun opleiding en studie. Dat onderzoek dient zicht te geven op maatregelen die nodig zijn om uitval te voorkomen.